

ԿԱՐԻՆԵ ՄԱՂԱԹՅԱՆ

Այգեգարդի միջնակարգ դպրոցի դասվար

ՀՏԴ 37.016:811.19

**ՆՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ
ԴԱՍԱՐԱՆԻ ՄԱՅՐԵՆԻ ԴԱՍԱԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ**

Բանալի բառեր. կառուցվածքային կրթություն, նոր դաս, լեզվամտածողություն, կենցաղային, գեղավեստական, քերականական, գրականագիտական նորաբանություններ, իմաստային նոր կիրառություններ:

Ключевые слова: структурного образования, новый урок, языковое мышление, повседневные, художественные, грамматические и литературные неологизмы, новыми применениями значений.

Key words: structural education, new class, linguistic thinking, everyday, fiction, grammatical, and literary neologisms, applications of meanings.

Լեզվաբանության պատմության մեջ նորաբանությունները քննվել են տարբեր մոտեցումներով, և յուրաքանչյուր հեղինակ դրանք ներկայացրել է նոր և ինքնատիպ սահմանմամբ: Սույն հոդվածում առաջարկում ենք **նորաբանություն** հասկացությունը իր ուսումնասիրման առանձնահատկություններով առանձնացնել նաև լեզվի դասավանդման մեթոդիկայի դասերին:

Կառուցվածքային կրթության նոր հիմունքներն առաջադրվեցին նոր գաղափարների և հասկացությունների անվանումներով [1, 66], և նոր դասագրքերի հեղինակները ավանդական ձևակերպումներին զուգահեռ սկսեցին կիրառել նոր ձևակերպումներ՝ նոր անվանումներով: Այս տեսակետից առանձնանում են Վ. Սարգսյանի, Ս. Գրիգորյանի և ուրիշների կողմից հեղինակած Մայրենիի դասագրքերը [2], որոնցով էլ հիմնականում տարվում է տարրական դասարանների ժամանակակից կրթությունը:

Մանկան լեզուն բարդ, շարունակ փոփոխվող համակարգ է, որն անընդհատ զարգանում, կատարելագործվում, համալրվում է նոր միավորներով հատկապես դպրոցում: Լեզվի համակարգում ամենից փոփոխվողը բառապաշարն է. յուրաքանչյուր նոր դասի շրջանակներում աշակերտների լեզվամտածողության մեջ շարունակ կատարվում է «համալրում» սովորած նոր բառերի շնորհիվ, որոնք աշակերտների համար նորաբանություններ են:

Մերգեյ Աբրահամյանը նոր սովորած բառերը համարում էր. «մարդու աշխարհաճանաչման ու ինքնաճանաչման ճանապարհին մի աստիճանիկ,

մարդկային կյանքի մտածողության զարգացման յուրահատուկ վկայություն» [3, 5]:

Մայրենի 2-րդ դասարանի դասագրքում նոր բառ հորինելու, իմանալու անհրաժեշտության և կարևորության մասին աշակերտներն իմանում են Վիլյամ Մարոյանի **Ես** պատմվածքի ընթերցանության դասին [2, 142]: Վերջինս, ըստ դպրոցական ծրագրի, ուսուցանվում է ուսումնական տարվա վերջում, մոտավորապես մայիս ամսին: Այստեղ մենք առաջարկում ենք կատարել շրջագայություն գրքի բաժիններով մեթոդիկան՝ պարզելու 2-րդ դասարանի մայրենիի դասերին սովորած նոր բառերի իմաստները, կիրառությունները:

Ձ. Գյուլամիրյանը աշակերտների բառապաշարի հարստացման համար կարևորում է փոխաբերական իմաստով բառերի յուրացումը, թևավոր խոսքերի, դարձվածքների իմաստների բացահայտումը [4, 130]: Եվ առաջարկում է կատարել նպատակասլաց աշխատանք, որի համար էլ ուսումնասիրել ենք մայրենիի դասագրքերում հանդիպող աշակերտներին անծանոթ բառերը՝ դրանք դասակարգելով որոշակի խմբերով:

2-րդ դասարանի Մայրենիի դասագրքում հանդիպող նորաբանությունները՝ ըստ կիրառության, բաժանել ենք 4 խմբի՝ կենցաղային, գեղավեստական, քերականական, գրականագիտական:

1. Կենցաղային և գեղարվեստական նորաբանությունները հեղինակները ներկայացրել են դասագրքի վերջում տեղ գտած **Փոքրիկ բառարանում**, որտեղ աշակերտներին անծանոթ բառերի բացատրությունները ներկայացված են երեք եղանակով՝

Ա. հոմանիշային հայտնի գույգերով, ինչպես՝ **ահեղ** – *ահարկու, սարսափելի, ուժգին, հանդ* – *դաշտ, արտ, գորանալ* – *ուժեղանալ, մեծանալ* և այլն:

Բ. բացատրություն-բառակապակցություններով կամ նախադասություններով, ինչպես՝ **ալ** – *մուգ կարմիր, խորհրդավոր* – *զաղտնիք պարունակող, կոտ* – *հացահատիկ չափելու փայտե աման, կավ* – *հողի նման նյութ, որը խոնավ վիճակում դառնում է խմորի նման* և այլն:

Գ. նկարներով, այսպես բացատրություններին զուգահեռ նկարներով են ներկայացված ինչպես *ակնամուտ, թրթուր, կարաս* և այլ առարկա ցույց տվող բառերը, այնպես էլ *բրդեղ, թամբեղ* գործողություն ցույց տվող բառերը:

Գեղարվեստական երկերում աշակերտները կարդում են նաև այլ ոճերի նորաբանություններ: «Աստղադիտարան» ստեղծագործության շրջանակներում բացահայտվում են **աստղանավ, տիեզերանավ, Բյուրականի աստղադիտարան, մոլորակ, այլմոլորակային** գիտաբառերը: **Մուրբ Էջմիածին, Գեղարդ** դասերի շրջանակներում բացատրվում են

հատուկ անունների կազմությունները և նշանակությունները, ինչպես նաև **ժայռափոր, քարհատ** նոր բառերի իմաստները և կիրառությունները:

Թարգմանական երկերի ընթերցանության շրջանակներում ուսուցանվում են փոխառություն-նորաբանությունները, ինչպես՝ Կոռնեյ Չուկովսկու «Բժիշկ Այբոլիտն ու նրա գազանները» պատմվածքի ուսուցման դասին աշակերտներն իմանում են, որ Այբոլիտ ռուսերեն բառ է և նշանակում է *«ա՛խ, ցավում է»*: Սրանից հետո առաջադրվում է աշակերտներին նոր անվանումով կոչել բժշկին, որից մենք առանձնացրել ենք աշակերտների կողմից հորինված հեղինակային բառերը. օրինակ՝ «Բժիշկ մարդուկը» անվանումը, որն ստեղծվել է «Բժիշկ Այբոլիտը» հեքիաթի և Ջաննի Ռոդարիի «Ոչ մի բանից մարդուկը» հեքիաթների վերնագրերի համադրմամբ: Առաջադրվել են նաև *Գենդանալեզու բժիշկը, Վա՛յ բուժում է* և այլ անվանումներ:

Գեղարվեստական գրականության մեջ հանդիպած նորաբանությունները լինում են ընդհանրացող և անհատական կամ հեղինակային, վերջիններս հատկապես հանդիպում են բանաստեղծությունների մեջ, քանի որ հեղինակները բանաստեղծության չափն ու ռիթմը պահպանելու համար կիրառում են նոր կազմություններ, ինչպես՝ Ղ. Աղայանի «Ամիսներ և չորս եղանակ» բանաստեղծության **անուշակ** բառը, Հ. Թումանյանի «Ծաղիկներ» բանաստեղծության մեջ **ձյուն-ծածկոց** բառը, Դ. Հովհաննեսի «Ամպիկը» բանաստեղծության **ամպ-գամպիկ** բառը և այլն:

2. Քերականական նորաբանությունները աշակերտներին բացատրվում են 3 եղանակով.

Ա. «Կարդա՛ և հիշի՛ր» առաջադրանքով, ինչպես՝ *Երբ տառը կարդալով արտասանում ենք լսվում է այդ տառի հնչյունը: Երբ հնչյունը գրում ենք, ստացվում է այդ հնչյունի տառը:*

Բ. Հայտնի բառերի փոխաբերական իմաստներով, որոնք ներկայացվում են չակերտներում, ինչպես՝ իմաստային նույն խմբի բառերը անվանվում են **քնկերներ**, իսկ դրանցում տեղ գտած այլ իմաստով բառերը **ավելորդ**: Հականիշ իմաստով բառերը անվանված են **հակառակորդ**:

Գ. Գեղարվեստական ստեղծագործություններով, օրինակ՝ Վասի հեղինակած «Ինչպես բառերը գետն անցան» դասի շրջանակներում աշակերտները ծանոթանում են **տողադարձ** քերականական արտահայտությանը:

Քերականական նորաբանություններ ենք համարում նաև լեզվական խաղերին կամ բառախաղերին տրվող հեղինակային անվանումները՝ **բառքամոցի, նկարելուկ, խառնագիր, նույնտառիկ, փոխակերպուկ, վանկախաղ** և այլն, որոնց բացատրությունն ուսուցիչը պետք է ներկայացնի

համապատասխան օրինակներով՝ ելնելով անվանման բառաբաղադրիչների ներքերականական առանձնահատկություններից, որպեսզի աշակերտին պարզ լինի, թե ինչու են հատկապես տվյալ խաղը դասագրքի հեղինակները կոչել **խառնագիր, վանկախաղ** կամ **բառքամոցի**:

Քերականական նորաբանությունների մեջ առածին խումբ են հանձնարարություն-առաջադրանքները, ինչպես **հիմնավորիր, գտիր օրինաչափությունը, ինքդ կազմիր բառաշարք, գծիր տառային գծապատկերներ, վերականգնիր բառերը կամ գաղտնագրված նախադասությունը, վերընթերցիր, բնագրից ընտրիր բառեր և տողադարձիր բոլոր հնարավոր ձևերով, համատռտիր ընդարձակ նախադասությունը, նկարագրիր, վերծանիր** և այլն:

3. Գրականագիտական նորաբանությունները անվանում են ստեղծագործությունների տեսակները, ինչպես՝ **բանաստեղծություն, պատմվածք, առակ, զրույց** և այլն: Բանաստեղծության մասերը կազմված են **բառատողերից**: Գեղարվեստական ստեղծագործություններից հատկապես կարևորված են ժողովրդական բանահյուսության տեսակները՝ **օրհնանք-մաղթանք, հանելուկ, հաշվելուկ, սուտասելուկ, շուտասելուկ, առած, հեքիաթ, դարձվածք, խնդուկ, օրոր, խաղիկ** և այլն: Վերջիններս ներկայացված են համապատասխան օրինակներով, և ինչպես քերականական նորաբանությունների, այնպես էլ այս նոր բառերի ուսուցումը պետք է կատարել ելնելով բառի ներքին ձևից:

Գրականագիտական առաջադրանքները համատեղվում են հատկապես նկարչության, թատրոնի հետ, և աշակերտներին հանձնարվում են **նկարագրել և նկարագարողել** նորաբանություն առաջադրանքները՝ *ի նչ տեսար, ի նչ լսեցիր և ի նչ զգացիր* հարցերին պատասխանելուց հետո:

Գրականագիտական առաջադրանքներում նորաբանություն հանձնարարություն-առաջադրանքներ են՝ **կռահիր՝ ինչ է պատմում, մնջախաղով ներկայացրեք** և այլն:

Նորաբանությունները լինում են բառային և իմաստային: Մայրենիի դասագրքում ներկայացված են և՛ բառային, և՛ իմաստային նորաբանություններ, օրինակ **պարզ** և **բարդ** բառերը: Մինչ քերականական իրողություններին ծանոթանալը աշակերտներն այդ բառերը կիրառել են իրենց խոսքում՝ *հասկանալի* և *դժվար հասկանալի* նշանակություններով: Սակայն այս դեպքում նրանք այդ հատկանիշներով սկսում են անվանել բառեր՝ զուգահեռաբար սովորելով նաև **արմատ** և **ածանց** հասկացությունների նոր իմաստները:

Նորաբանությունների ընկալումը, յուրացումը և կիրառումն ունի աշակերտի բառապաշարի հարստացման նպատակ, քանի որ դրանք լեզվի շարունակական զարգացման արդյունք են, որոնք արտացոլում են մարդու

հասարակական-տնտեսական, հոգևոր-մշակութային զանազան փոփոխությունները:

Աշակերտի բառապաշարի նորացման գործում կարևոր է նաև տերմինային շերտի ուսումնասիրությունը, քանի որ տերմինի բովանդակությունն ու կառուցվածքը պետք է հստակ համադրվելով ճշգրտորեն արտացոլեն այն հասկացությունները, որոնք ստեղծվել են սոցիալական հասարակության մարդու մտածողությամբ: Բառապաշարի նորացման խնդիրներին, բառակազմական ու իմաստային նորաբանություններին է անդրադարձել Դ. Շմելյովը՝ դրանք համարելով գրական լեզվի բառային կազմի համալրման նոր միավորներ: Նորաբանությունների ստեղծումը, իմացությունը և կիրառությունն ունի լեզվական միավորների տնտեսման միտում, քանի որ դրանց միջոցով կատարվում է իմաստային վերափոխում՝ շնորհիվ իմաստի խտացման [5, 288]:

Նոր բառերի հեղինակներ կարող ենք դառնալ յուրաքանչյուրս: Մեր աշխատանքային գործունեության ընթացքում միշտ ուշադիր հետևել ենք աշակերտների խոսքին և փորձել ենք առանձնացնել նաև նրանց հեղինակած բառերը ինչպես դասերը պատմելիս, այնպես էլ դասամիջոցներին իրենց զգացմունքներն ու տպավորությունները արտահայտելիս: Դրանց համար առանձնացրել ենք **ԲԱՌԱՍՏԵՂԾ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ** անկյունը, որը համալրել ենք նոր բառերով՝ նշելով անպայման հեղինակի անունը և բառի ստեղծման պատմությունն ու իմաստը: Այսպես՝ **բաղիրջան** բառի համաբանությամբ 2-րդ դասարանի աշակերտուհի Ռաիսան առաջադրել է **վարունգջան, լոլիկջան** բառերը: Նմանատիպ համաբանությամբ առաջադրվել են **օգնական - խանգարական, կափարիչ - փակարիչ, սեղանատամ - աթոռատամ, սուջուխ - քաղցր բաստուրմա, նարնջագույն - նարնջակագույն, գազարագույն - գազարակագույն, դեղձագույն, շարժասանդուղք - ինքնասանդուղք, մատնահետք - մատնագիր, ոտնահետք - ոտնագիր, քանոն - գծիչ** և այլ բառեր:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կառուցողական կրթության հիմունքները և մեթոդները, Ձեռնարկ ուսուցիչների համար, Երևան, 2004:
2. Վ. Սարգսյան, Ս. Գրիգորյան և այլք, Մայրենի 2, Երևան, 2010:
3. Ս. Աբրահամյան, Հայոց լեզու, բառ և խոսք, Երևան, 1986:
4. Զ. Գյուլամիրյան, Հայոց լեզվի տարրական ուսուցման մեթոդիկա, Երևան, 2006:
5. Դ. Шмелев, Современный русский язык, Лексика, М., 1977:

Կ. Մադաթյան

**ՆՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ
ԴԱՍԱՐԱՆԻ ՄԱՅՐԵՆԻ ԴԱՍԱԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ
ԱՄՓՈՓՈՒՄ**

Նորաբանություն հասկացությունը, ներկայացնելով որպես ուսումնասիրման միավոր, քննվում է երկրորդ դասարանի մայրենիի դասի շրջանակներում՝ ըստ կառուցվածքային կրթության նոր հիմունքների:

Յուրաքանչյուր նոր դասի շրջանակներում աշակերտների լեզվամտածողության մեջ շարունակ կատարվում է «համալրում»՝ սովորած նոր բառերի շնորհիվ, որոնք աշակերտների համար նորաբանություններ են:

2-րդ դասարանի Մայրենիի դասագրքում հանդիպող նորաբանությունները՝ ըստ կիրառության, բաժանվել են 4 խմբի՝ կենցաղային, գեղավեստական, քերականական, գրականագիտական, որոնք մի դեպքում բառային նոր կազմություններ են, մյուս դեպքում՝ իմաստային նոր կիրառություններ:

Նորաբանությունների ընկալումը, յուրացումը և կիրառումն ունի աշակերտի բառապաշարի հարստացման նպատակ, քանի որ դրանք լեզվի շարունակական զարգացման արդյունք են, որոնք արտացոլում են մարդու հասարակական-տնտեսական, հոգևոր-մշակութային գանազան փոփոխությունները:

K. Madatyan

**THE METHODS OF TEACHING NEOLOGISMS TO SECOND GRADE
PUPILS DURING ARMENIAN LANGUAGE CLASSES
Elementary School Teacher at Aygezard Secondary School**

The research unit, namely the notion of *neologisms*, is examined in the framework of Armenian language classes of second grade pupils according to the new fundamentals of structural education.

During each new class, pupils' linguistic thinking is continually complemented with new words that are neologisms for the pupils.

According to their application, neologisms found in the Armenian language textbook of second grade students have been divided into the following four groups: everyday, fiction, grammatical, and literary neologisms. These neologisms are either new word forms or new applications of meanings.

The perception, assimilation and application of neologisms has the goal of enriching learners' vocabulary, since they are the result of the continuous development of the language and reflect various socio-economic, spiritual and cultural changes of people.

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ВТОРОКЛАССНИКОВ НЕОЛОГИЗМАМ НА УРОКАХ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

К. Мадатян

Понятие **неологизмов** рассматривается в рамках уроков армянского языка учащихся второго класса в соответствии с новыми принципами структурного образования.

Во время каждого нового урока языковое мышление учащихся постоянно дополняется новыми словами, которые являются неологизмами для учеников.

Согласно этому, неологизмы, найденные в учебнике армянского языка студентов второго класса, были разделены на следующие четыре группы: повседневные, художественные, грамматические и литературные неологизмы. Эти неологизмы являются либо новыми текстовыми формами, либо новыми применениями значений.

Восприятие, ассимиляция и применение неологизмов имеет цель обогатить словарный запас учащихся, поскольку они являются результатом непрерывного развития языка и отражают различные социально-экономические, духовные и культурные изменения людей.